

АНОТАЦІЯ

Поліщук В.Д. Детінізація зайнятості як чинник забезпечення соціальної безпеки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів. 2023.

У дисертації поглиблено теоретико-методологічні засади і розроблено практичні рекомендації щодо зниження рівня тіньової зайнятості шляхом впровадження ефективних державних заходів для забезпечення соціальної безпеки за сучасних умов. Роботу присвячено глибокому аналізу сутності і особливостей детінізації зайнятості, аналізу чинників і критеріїв соціальної безпеки, підвищенню рівня забезпечення соціальної безпеки через пошук інноваційних напрямів діяльності державних органів з детінізації зайнятості, а також розробці моделей та механізмів забезпечення соціальної безпеки суспільства шляхом державного регулювання тіньової зайнятості за сучасних умов.

Систематизація і аналіз наукових підходів до визначення поняття «детінізація зайнятості» підтвердив, що дана дефініція означає не просто процес безпосередньої протидії тіньовій зайнятості, а характеризується складним причинно-детермінаційним комплексом категорій, особливостей взаємозв'язків і взаємного функціонування тіньової економіки та тіньового ринку праці. Застосування методу декомпозиції для систематизації причин та наслідків тіньової зайнятості як на рівні підприємства, так і на державному рівні, особливо з огляду на сучасні тенденції, що характеризуються глобалізацією та змінами на ринку праці, притаманними інноваційно-цифровій моделі зайнятості, дозволило сформулювати авторське бачення концептуалізації сутності та процесу детінізації зайнятості за сучасних умов.

Проаналізовано концептуальну основу сучасного розуміння сутності соціальної безпеки у доробках сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, на

основі чого виділено два напрями досліджень концепту «соціальна безпека»: перший напрям поєднує підходи, що сконцентровані на зовнішніх потенційних загрозах та важливості захисту соціальних систем, другий включає підходи, в основу яких покладено вивчення суб'єктивних конструкцій та захист соціальної ідентичності. За результатами проведеного контент-аналізу та виокремлення критеріїв визначення сутності соціальної безпеки, синтезовано існуючі підходи і запропоновано авторську дефініцію соціальної безпеки.

Розроблено модель для аналізу взаємозв'язку процесу детінізації зайнятості та формування соціальної безпеки суспільства за сучасних умов. Основою запропонованої моделі є застосування математичних методів для аналізу й оцінки поточної соціально-економічної ситуації у сфері тіньової зайнятості за рахунок розробки комплексу формалізованих показників, які характеризують тіньову зайнятість як детермінанти та індикатори у поєднанні з методикою нечіткої логіки, що найбільш глибоко за сучасних умов здатна охарактеризувати абстрактні соціальні процеси у математично-статистичному вимірі; застосування інструментів як лінійного, так і нелінійного програмування (поліноміальної моделі). Запропонована модель дозволяє емпірично підтвердити ефективність заходів детінізації зайнятості та спрогнозувати рівень соціальної безпеки на основі аналізу конкретних детінізаційних заходів та відобразити зв'язок між вхідними факторами (показниками тіньової зайнятості) та вихідними параметрами (рівнями матеріальної, демографічної та соціальної структури соціальної безпеки, а також загальним рівнем соціальної безпеки).

У результаті практичного застосування розробленої автором моделі для аналізу взаємозв'язку між формалізованою і неформалізованою групою показників тінізації зайнятості та соціальною безпекою в Україні у 2014-2021 рр. статистично і математично підтверджено наявність змін рівня соціальної безпеки у відповідь на детінізацію зайнятості за умов оберненого зв'язку між непрямими та нечіткими дестабілізуючими показниками тіньової зайнятості та зміною рівня соціальної безпеки в країні. Результати

практичного застосування даної моделі відображають ефект від заходів у сфері детінізації зайнятості та доводять прямий взаємозв'язок між обсягами тіньової зайнятості і рівнем соціальної безпеки населення у контексті загального економічного розвитку України. Впровадження розробленої моделі на найвищому рівні управління стане поштовхом для раціонального вибору шляхів максимізації зусиль держави, спрямованих на детінізацію економіки та зайнятості населення і зниження рівня корумпованості суспільства.

На основі опрацювання великих масивів звітної та статистичної інформації розвинуто теоретичні підходи, що визначають шляхи протидії формуванню тіньової зайнятості у нових економічних реаліях, що, відповідно до авторського підходу, передбачають групування конкретних заходів за такими чинниками впливу як корупція, фіскальна політика, пандемія COVID-19 та воєнні дії. Підґрунтям для виокремлення даних напрямів став аналіз існуючих інституціональних деформацій в Україні, що спричинили формування високого рівня корупції та масштабну тінізацію економіки; оцінка найбільш вагомих сучасних чинників, що вплинули на формування тіньової зайнятості в Україні, особливо у період кризи, яка розпочалася у 2019 році і була спричинена спочатку пандемією COVID-19, а потім – воєнною агресією росії проти України; доведення факту нераціональності фіскальної політики в країні, що спровокувало перехід великої частини української економіки у «тінь».

У дисертаційній роботі набула подальшого розвитку комплексна система заходів щодо мінімізації та запобігання соціально-економічним загрозам соціальній безпеці, що є елементом механізму пошуку резервів державного регулювання складових соціальної безпеки. Основою оновленого механізму є впровадження заходів, спрямованих на нарощування людського капіталу, які реалізуються у сфері забезпечення здоров'я, якісної освіти, побудови успішної кар'єри, благополуччя сім'ї тощо. А резервами для забезпечення реалізації вищезазначених заходів є сукупність об'єктивних залежностей і зв'язків між явищами та процесами соціально-економічних змін

у розвитку людського капіталу та суспільства загалом. Окреслена в межах запропонованого механізму система заходів може бути використана органами державної влади для розробки моделі стабільного та сталого розвитку вітчизняної економіки.

Удосконалено схему побудови механізму детінізації зайнятості, метою впровадження якого має стати підвищення прозорості системи регулювання, управління та стимулювання переходу працівників у офіційний сектор зайнятості на основі створення можливостей для забезпечення високого рівня якості життя та соціальної безпеки. Структурою оновленого механізму передбачено наступні етапи: формування та легітимізація державної політики детінізації зайнятості; вибір та побудова стратегії протидії розвитку тіньової зайнятості; розробка та забезпечення правових і законодавчих основ протидії тіньовій зайнятості; проведення моніторингу державної політики детінізації зайнятості; створення мотивів і стимулів для переходу у офіційний сектор зайнятості; нарощення показників соціальної безпеки у офіційному секторі.

Визначено основні напрями діяльності державних органів з детінізації зайнятості у Польщі, Великобританії, Швеції, Франції, Литві, Угорщині, Іспанії, Німеччині і Нідерландах та виокремлено наступні найбільш успішні програми та заходи: запровадження трудових контрактів з «мінімальною кількістю годин»; надання субсидій та запровадження ваучерів на оплату послуг домашнього персоналу; надання державної соціальної підтримки жінкам; надання допомоги по безробіттю одночасно з легалізованою підприємницькою діяльністю; збільшення кількості інспекцій в найбільш «тінізованих» сферах економічної діяльності; надання грошової допомоги на відкриття бізнесу; надання податкових пільг підприємствам; залучення освітніх установ і організацій для підвищення освітньо-кваліфікаційного рівня потенційно «тіньових» осіб; стимулювання до працевлаштування осіб пенсійного віку та молоді; встановлення високих штрафів; впровадження загальної відповідальності партнерських фірм тощо.

На основі оцінки проблем сучасної практики впровадження інноваційних напрямів діяльності державних органів щодо розширення

соціального захисту та детінізації зайнятості європейських країн у дослідженні проаналізовано можливості імплементації їх досвіду за сучасних реалій в Україні. Для цього у роботі застосовано дворівневе рейтингове оцінювання, яке показало, що найбільш ефективними державними заходами щодо зниження тіньової зайнятості для нашої держави наразі є: запровадження трудових контрактів з «мінімальною кількістю годин»; надання 30% субсидії на оплату легальних послуг домашнього персоналу; стимулювання офіційного працевлаштування жінок шляхом надання державної соціальної підтримки; надання можливості індивідуальним підприємцям отримувати як офіційний дохід від своєї діяльності, так і допомогу по безробіттю; збільшення кількості інспекцій у найбільш «тінізованих» сферах економічної діяльності.

Ключові слова: зайнятість, ринок праці, тіньова економіка, тіньова зайнятість, детінізація зайнятості, людський капітал, соціальна політика, соціальна безпека, глобальні загрози, стратегічні напрями детінізації зайнятості, цифровізація ринку праці, військове вторгнення, національна безпека, детермінанти та індикатори тіньової зайнятості, інтегральний показник рівня соціальної безпеки, механізм детінізації зайнятості.

ABSTRACT

Polishchuk V.D. Childization of employment as a factor in ensuring social security. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 - Economics. - Lviv Ivan Franko National University. - Lviv. 2023.

The dissertation deepened the theoretical and methodological principles and developed practical recommendations for reducing the level of shadow employment through the implementation of effective state measures to ensure social security under modern conditions. The work is devoted to an in-depth analysis of the essence and features of detinization of employment, analysis of social security factors and criteria, increasing the level of social security provision through the search for innovative areas of activity of state bodies in detinization of employment, as well as

the development of models and mechanisms for ensuring social security of society through state regulation of shadow employment under modern conditions

The systematization and analysis of scientific approaches to the definition of the concept of "detinization of employment" confirmed that this definition does not simply mean the process of direct opposition to shadow employment, but is characterized by a complex causal and deterministic complex of categories, features of relationships and mutual functioning of the shadow economy and the shadow labor market. The use of the decomposition method to systematize the causes and consequences of shadow employment both at the enterprise level and at the state level, especially in view of modern trends characterized by globalization and changes in the labor market inherent in the innovative and digital model of employment, made it possible to form the author's vision of conceptualizing the essence and the process of detinization of employment under modern conditions.

The conceptual framework of the common understanding of the nature of social security in the works of modern domestic and foreign scientists was analyzed, on the basis of which two directions of research into the concept of "social security" were distinguished: the first direction combines approaches focused on external potential threats and the importance of protecting social systems, the second includes approaches which are based on the study of subjective constructions and the protection of social identity. Based on the results of the content analysis and identification of the criteria for determining the essence of social security, the existing approaches were synthesized and the author's definition of social security was proposed.

A model has been developed for the analysis of the relationship between the process of detinization of employment and the formation of social security of society under modern conditions. The basis of the proposed model is the application of mathematical methods for the analysis and assessment of the current socio-economic situation in the sphere of shadow employment due to the development of a complex of formalized indicators that characterize shadow employment as determinants and indicators in combination with the fuzzy logic technique, which is able to characterize the most deeply under modern conditions abstract social processes in

the mathematical and statistical dimension; application of both linear and non-linear programming tools (polynomial model). The proposed model makes it possible to empirically confirm the effectiveness of employment detinization measures and to predict the level of social security based on the analysis of specific detinization measures and to reflect the relationship between input factors (indicators of shadow employment) and output parameters (levels of the material, demographic and social structure of social security, as well as the general level of social security

As a result of the practical application of the model developed by the author for the analysis of the relationship between the formalized and informal group of indicators of the shadowing of employment and social security in Ukraine in 2014-2021, it was statistically and mathematically confirmed the presence of changes in the level of social security in response to the shadowing of employment under the conditions of an inverse relationship the connection between indirect and unclear destabilizing indicators of shadow employment and changes in the level of social security in the country. The results of the practical application of this model reflect the effect of measures in the field of detinization of employment and prove a direct relationship between the volume of shadow employment and the level of social security of the population in the context of the general economic development of Ukraine. The implementation of the developed model at the highest level of management will be an impetus for a rational choice of ways to maximize the efforts of the state, aimed at the detinization of the economy and employment of the population and the reduction of the level of corruption in society.

Based on the processing of large amounts of reporting and statistical information, theoretical approaches have been developed that determine the ways to counteract the formation of shadow employment in new economic realities, which, according to the author's approach, provide for the grouping of specific measures by such factors of influence as corruption, fiscal policy, the COVID-19 pandemic and hostilities. The analysis of the existing institutional deformations in Ukraine, which caused the formation of a high level of corruption and large-scale shadowing of the economy, became the basis for highlighting these areas; assessment of the most significant modern factors that influenced the formation of shadow employment in

Ukraine, especially during the period of the crisis that began in 2019 and was caused first by the COVID-19 pandemic, and then by Russia's military aggression against Ukraine; proving the fact of the irrationality of fiscal policy in the country, which provoked the transition of a large part of the Ukrainian economy into the "shadow".

In the dissertation work, a complex system of measures to minimize and prevent socio-economic threats to social security, which is an element of the mechanism for finding reserves of state regulation of social security components, was further developed. The basis of the updated mechanism is the implementation of measures aimed at increasing human capital, which are implemented in the sphere of ensuring health, quality education, building a successful career, family well-being, etc. And the reserves for ensuring the implementation of the above-mentioned measures are a set of objective dependencies and connections between the phenomena and processes of socio-economic changes in the development of human capital and society in general. The system of measures outlined within the proposed mechanism can be used by state authorities to develop a model of stable and sustainable development of the domestic economy.

The scheme for building a mechanism for the detinization of employment has been improved, the purpose of its implementation should be to increase the transparency of the system of regulation, management and stimulation of the transition of workers to the official employment sector based on the creation of opportunities to ensure a high level of quality of life and social security. The structure of the updated mechanism envisages the following stages: formation and legitimization of the state policy of detinization of employment; choosing and building a strategy to counteract the development of shadow employment; development and provision of legal and legislative bases for combating shadow employment; conducting monitoring of the state policy of childization of employment; creation of motives and incentives for the transition to the official employment sector; increasing social security indicators in the official sector.

The main areas of activity of state bodies for the detinization of employment in Poland, Great Britain, Sweden, France, Lithuania, Hungary, Spain, Germany and the Netherlands have been determined and the following most successful programs

and measures have been singled out: the introduction of labor contracts with a "minimum number of hours"; provision of subsidies and introduction of vouchers for payment of domestic staff services; provision of state social support to women; provision of unemployment benefits at the same time as legalized entrepreneurial activity; increasing the number of inspections in the most "shaded" areas of economic activity; provision of financial assistance for starting a business; provision of tax benefits to enterprises; involvement of educational institutions and organizations to increase the educational qualification level of potentially "shadow" persons; encouraging the employment of people of retirement age and young people; imposition of high fines; implementation of general liability of partner firms, etc.

Based on the assessment of the problems of the modern practice of implementing innovative areas of activity of state bodies regarding the expansion of social protection and detinization of employment in European countries, the research analyzed the possibilities of implementing their experience under modern realities in Ukraine. For this purpose, a two-level rating assessment was used in the work, which showed that the most effective state measures to reduce shadow employment for our country at the moment are: the introduction of labor contracts with a "minimum number of hours"; provision of a 30% subsidy for the payment of legal services of domestic staff; stimulating official employment of women by providing state social support; enabling individual entrepreneurs to receive both official income from their activities and unemployment benefits; increasing the number of inspections in the most "shaded" areas of economic activity.

Key words: employment, labor market, shadow economy, shadow employment, detinization of employment, social policy, social security, global threats, strategic directions of detinization of employment, digitization of the labor market, military invasion, national security, determinants and indicators of shadow employment, integral indicator of the level of social security, employment detinization mechanism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА, В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових періодичних виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз Scopus та/або Web of Science

1. Кравченко І. С., Поліщук В. Д. (2023). Взаємозв'язок між детінізацією зайнятості та соціальною безпекою суспільства за сучасних умов. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*, том 2, 49, 398-412 (Особистий внесок здобувача: розроблено методику для аналізу й оцінки поточної соціально-економічної ситуації у сфері тіньової зайнятості та соціальної безпеки) (1,1 друк. арк.). doi: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.2.49.2023.3981>.

Статті у наукових періодичних виданнях України категорії Б

2. Поліщук В. Д. (2023). Соціальна безпека: сутність, складові, чинники, значення в умовах сучасних викликів. *Збірник наукових праць «Теоретичні та прикладні питання економіки»*, 2 (45), 157-164 (1,1 друк. арк.). doi: <https://doi.org/10.17721/tppe.2022.45.15>.

3. Кравченко І. С., Поліщук В. Д. (2023). Сучасні чинники формування та шляхи зменшення тіньової зайнятості в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*, 64, 55-74 (Особистий внесок здобувача: проаналізовано чинники виникнення тіньової зайнятості та внесено пропозиції щодо удосконалення шляхів протидії формуванню тіньової зайнятості за сучасних умов) (1,1 друк. арк.), doi: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2023.64.0>.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Поліщук В. Д. (2020). Соціальні нерівності в суспільстві: нові виклики XXI століття. Пріоритети сучасної науки (частина I): *матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції* (30-31 грудня 2020 р., м. Київ), 56-57 (0,2 друк. арк.).

5. Поліщук В. Д., Кравченко І. С. (2020). Стан нелегальної зайнятості та її вплив на національну безпеку країни в умовах кризи. Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права: теорія і практика (частина I): *зб. тез. доп. Міжнародної науково-практичної конференції* (22 грудня 2020 р., м. Полтава), 26-27 (0,1 друк. арк.).

6. Поліщук В. Д., Кравченко І. С. (2020). Корупція в Україні: проблемні питання та шляхи мінімізації проявів. Актуальні проблеми економіки, обліку, фінансів та права: теорія і практика (частина II): *зб. тез. доп. Міжнародної науково-практичної конференції* (22 грудня 2020 р., м. Полтава), 54-56 (0,2 друк. арк.).

7. Поліщук В. Д. (2021). Тіньове працевлаштування в Україні: матеріальні та моральні наслідки для найманих працівників. Потенційні шляхи розвитку науки (частина I): *матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (21-22 грудня 2021 р., м. Київ), 28-29 (0,2 друк. арк.).

8. Поліщук В. Д. (2021). Оцінка рівня тінізації зайнятості в Україні під час карантинних обмежень. Наука, освіта та суспільство в XXI столітті: наукові ідеї та механізми реалізації (частина I): *зб. тез. доп. Міжнародної науково-практичної конференції* (14 грудня 2021 р., Полтава), 28-29 (0,2 друк. арк.).

9. Поліщук В. Д. (2021). Карантинні реалії на ринку праці: вихід «у тінь» через недосконалість трудового законодавства. Економіка, облік, фінанси та право: виклики сучасного інформаційного суспільства (частина I): *зб. тез. доп. Міжнародної науково-практичної конференції* (22 грудня 2021 р., м. Полтава), 49-50 (0,2 друк. арк.).

10. Поліщук В. Д. (2021). Загрози соціальній безпеці у зв'язку із тінізацією зайнятості. *Науковий журнал «Альманах науки»*, том 1, (52), 40-43 (Особистий внесок здобувача: наведено класифікацію видів тіньового працевлаштування та визначено перелік заходів, що сприятимуть легалізації працевлаштування в окремих секторах господарювання України) (0,4 друк. арк.).